

גיליונות ירושלים

עיצוב אסטרטגיה לאומית מציאותית למדינת ישראל

פרופ' אפרים ענבר

סיוון התשפ"ו

יוני 2026

מכון ירושלים
לאסטרטגיה ולביטחון

גיליונות ירושלים

עיצוב אסטרטגיה לאומית מציאותית למדינת ישראל

פרופ' אפרים ענבר

מבוא

תא"ל (מיל.) יוסי קופרוסר, ראש המכון

"מלחמת התקומה" שבה נתונה ישראל מאז 7 באוקטובר 2023 עוררה שיח בין המומחים ובציבור הרחב באשר לשינויים המתחייבים באסטרטגיה הביטחונית של ישראל. הדיון לווה גם בסערת רגשות: מחדדה מובנת שאחזה בציבור בעקבות הטבח האכזרי, החטיפות ואוזלת היד של מערכת הביטחון ביום שמחת תורה, לתחושה שעלה בידינו לעצב מחדש את המזרח התיכון בעוצם ידנו ובתחבולות מרהיבות, ומכאן שביכולתנו, בגיבוי ממשל אוהד בארה"ב, להגיע אל הניצחון המוחלט, קרי להביא לווייתור של המשטר האיראני על היומרה להשיג נשק גרעיני ולהתנהל כמעצמה אזורית המאיימת על עצם קיומה של מדינת ישראל (ואולי אף ליצור את התנאים לקריסת המשטר), ולגרום לפירוק חיזבאללה וחמאס מנשקם ובכך להסרת האיומים מלבנון ומעזה. כל זאת, תוך החזרת כל החטופים והרחבת "הסכמי אברהם".

פרופ' אפרים ענבר מתאר היטב במסמך שלפנינו את המורכבות האסטרטגית של ישראל, שעל אף עוצמתה הצבאית המרשימה צריכה לראות בעצמה "מדינה קטנה", להכיר במגבלות כוחה ובתלותה בגיבוי מעצמתי אמריקני, להבין שאין לצפות לשינויי עומק יסודיים במזרח התיכון, ולנהוג בזהירות בהגדרת היעדים הביטחוניים שלה. זהו מסר חשוב המתחדד נוכח מאפייני התקופה שלאחר הפסקת האש במלחמה מול איראן. אבל זו איננה קביעה שאין לערער עליה. ב"מכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון" הוצגו לאחרונה שתי גישות נוספות בסוגיה זו. אלוף (מיל.) יעקב עמידרור סיכם בדצמבר 2025 את המלחמה בראייתו, ואף שגם הוא הציג גישה ריאליסטית לגבי יכולתה של ישראל לעצב את סביבתה, הרי שהוא שם דגש רב יותר על ההישגים של ישראל ועל היכולת למנף אותם באמצעות היכולות הצבאיות והמסגרות המדיניות, דוגמת תוכנית 20 הנקודות של הנשיא טראמפ, להישגים אסטרטגיים בעתיד ולעיצוב מציאות ביטחונית נוחה יותר. אל"מ (מיל.) פרופסור גבי סיבוני ותא"ל (מיל.) ארז וינר הדגישו בנייר שלהם כי המלחמה מאפשרת אסטרטגיה של "שלום מתוך עוצמה", שבמסגרתה ישראל צריכה להציב יעדים מרחיקי לכת ויכולה להשיגם באמצעות שימוש יעיל בכוחה הצבאי והקלת חלק מהמגבלות שהיא מטילה על עצמה ללא הצדקה.

הדיון והוויכוח הם חיוניים כדי להתמודד עם אתגרי הביטחון המסובכים של ישראל. כשלעצמי, אני סבור שלמרות הזהירות המתחייבת, אין לישראל ברירה ועליה להעצים את כוחה, לצמצם במידת האפשר את תלותה בארה"ב ולאמץ מדיניות יוזמת יותר, שתכליתה למנוע התפתחות איומים מצד אויביה, לטפל בהם ולהסירם בעודם באיבם. ברוח זו גרסתי שהיה צורך לפרז את עזה עוד במחצית הראשונה של 2023. אירועי 7 באוקטובר המחישו מאוד צורך זה וכבר חוללו שינויים משמעותיים בתפיסת הביטחון ובאסטרטגיה הביטחונית של ישראל, כולל הפגיעה בתוכנית הגרעין של איראן וכינון אזורי ביטחון לאורך הגבולות, שנועדו ליצור גבולות בני הגנה בכל הזירות ולמנוע פעילות גורמי טרור לאורך הגבול. השאלה האם ישראל צריכה לחתור לניצחון המוחלט או להסתפק בשיפור המצב הביטחוני ולהכיר בכך שאין ביכולתה לחולל שינוי מהותי במציאות הביטחונית תמשיך לעמוד במוקד הדיון הביטחוני.

עיצוב אסטרטגיה לאומית מציאותית למדינת ישראל

כחפ' אפרים ענבר*

הקמת מדינת ישראל על ידי התנועה הציונית ייצגה מהפך עצום בהיסטוריה היהודית. המדינה היהודית היא סיפור הצלחה יוצא דופן. היא עמדה בפני מבחנים קשים רבים בסביבה עוינת מאוד. היא פיתחה יכולות צבאיות מרשימות, הפכה למרכז לקיבוץ גלויות, והשיגה שגשוג לאזרחיה. מ-600,000 יהודים בראשיתה הגיעה האוכלוסייה היהודית שלה ל-8 מיליון מתוך 10 מיליון אזרחים. ואולם, המדינה היהודית קטנה הן בשטח והן באוכלוסייה בהשוואה לחלק מהמדינות היריבות במזרח התיכון, ולמרות שגשוגה הכלכלי, משאביה נותרים מוגבלים. הישרדות ישראל אינה מובטחת מאליה, ולכן הכנות מתמידות לעמידה בסכסוך מזוין ובמערכה על הלגיטימציה הן הכרחיות. למרות עליונותה הצבאית של ישראל, יחסי שלום עם כל שכנותיה נותרים חמקמקים. חלק גדול מהמדינות שיש איתן הסכמי שלום פורמליים מקיימות "שלום קר" (העדר כמעט מוחלט של יחסי גומלין בין האזרחים). מאז ה-7 באוקטובר 2023 ישראל מנהלת מלחמה ארוכה באופן חסר תקדים, בכמה חזיתות. הצעדים הצבאיים של ישראל הצליחו להחליש במידה ניכרת את אויביה והם חוללו כנראה שינוי מסוים במאזן הכוחות באזור, אבל ערפל המלחמה עדיין לא התפוגג, ויש עדיין חוסר ודאות לגבי תוצאותיו הסופיות של המאבק הצבאי. בכל מקרה, בולט הקושי להכריע במהירות ובאופן מלא את היריבים בזירות השונות גם כאשר ארה"ב היא שותפה פעילה למלחמה. לכן חשוב תמיד, ובייחוד לקראת סיומה של המלחמה, לבדוק את תוקפה של האסטרטגיה הלאומית של מדינת ישראל במצבה הנוכחי.

מאמר זה מציע מסגרת מושגית לעיצוב האסטרטגיה הלאומית; לאחר מכן מוצע ניתוח של המגמות העיקריות בסביבה האסטרטגית המשפיעות על ישראל. החלק השלישי, האחרון, דן בעיקרי האסטרטגיה הלאומית המוצעת.

* פרופ' אפרים ענבר הוא מייסד מכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון ועמית בכיר בו. הוא משמש גם כראש החוג לאסטרטגיה, דיפלומטיה וביטחון (אדי"ב) במרכז האקדמי שלם. זרז לכתיבת מאמר זה היה הרצאה שהתבקש לשאת בכנס לכבוד פרופ' יחזקאל דרור המנוח במכון למדיניות העם היהודי. רב-תודות על ההערות המועילות לפרופ' אריה כצוביץ', פרופ' הלל פריש, פרופ' שמואל סנדלר ובייחוד לתת-אלוף (מיל') יוסף קופרווסר.

העדשה המושגית

הפריזמה המתאימה ביותר לתכנון אסטרטגיה לאומית עבור מדינת ישראל נראית כזו של "המדינה הקטנה" – קטגוריה מוכרת בחקר יחסים בינלאומיים.¹ קיומן של מדינות כאלה היה תמיד בעל אופי שברירי, תלוי במאזן הכוחות האזורי ובדינמיקה של הפוליטיקה העולמית. המדינה הקטנה ניצבת בפני אילוצים הנובעים מגודלה ומהמשאבים המוגבלים העומדים לרשותה. גם ישראל אינה יכולה להשתחרר לחלוטין מהכבלים של המשתנים האלה, למרות הישגיה המרשימים בתחומים רבים המגדילים את כוחה. מציאות המדינה הקטנה שוללת את האפשרות לקיום אוטרקיה: כלכלת ישראל ושגשוגה, כמו של מדינות קטנות אחרות, תלויים בסחר בינלאומי ובגלובליזציה בתחום הכלכלי. כוחה הצבאי של ישראל תלוי אף הוא בספקי נשק מבין המעצמות הגדולות המסוגלות לייצר נשק מתקדם בקנה מידה רחב. בניגוד לרוב המוצרים, שוק הנשק אינו מתנהל רק על פי כללי היצע וביקוש – שיקולים פוליטיים מעורבים ברוב העסקאות. ישראל נהנית מקשרים חזקים עם ארצות הברית, ספקית הנשק העיקרית, וכוחה מושאל בחלקו ממעצמת-העל.

תכנון אסטרטגיה לאומית עבור כל מדינה מחייב התאמת יעדי המדינה למשאביה הזמינים והימנעות משאפתנות יתר, בפרט באזור שיש בו מדינות מתחרות וסכסוכים אלימים. מידה של צניעות וראייה מפוכחת של המציאות היא, לפיכך, מומלצת, בייחוד למדינות קטנות המאופיינות על ידי שולי הביטחון הצרים. יתרה מזאת, בשונה ממעצמות גדולות, מדינה קטנה אינה יכולה לקבוע את כללי המשחק בזירה הבינלאומית או לעצב באופן משמעותי את סביבתה האזורית. לכן היא לרוב מגיבה להתפתחויות אזוריות ולשינויים בזירה הבינלאומית.

רצוי שמדינה קטנה תנהג בריסון בקביעת יעדיה המדיניים. דוד בן-גוריון, ראש הממשלה הראשון של ישראל, הבין בשלב מוקדם בתולדות המדינה שכוחה הצבאי אינו מספיק לכפיית שלום על שכנותיה. ישראל יכולה לבנות "קיר ברזל" אשר יסכל את תוכניות שכניה להשמדה, בתקווה שלאורך השנים תקבלנה אותה מדינות האזור כעובדה מוגמרת. על קובעי המדיניות לתת, בהתאם, משקל ניכר לסגולה העליונה בפוליטיקה הבינלאומית לפי הנס מורגנטאו, אבי האסכולה של הריאליזם המדיני – הזהירות.² פרופ' יחזקאל דרור, שכתב רבות על אסטרטגיה רבתי לישראל מאותה נקודת מבט ריאליסטית, הזהיר מפני "יוהרת ההצלחה" ומפני אטביזם דתי המבוסס על ההנחה היומרנית שרצון האל ידוע וסיועו מובטח.³

יש להיזהר מהצהרות ישראליות כמו אלו שהושמעו בעבר לאחר פעולות צבאיות כי "ותשקוט הארץ ארבעים שנה" (שופטים ג, יא), ולהימנע מהכרזות על קביעת יעדים בלתי ניתנים להשגה כמו "ניצחון מוחלט". כמו כן, יש להתייחס בספקנות אל טענות שנשמעו בעקבות המלחמה הנוכחית – שטרם הסתיימה – כגון "שינינו את המזרח התיכון". אין ספק שההישגים הצבאיים במלחמה נגד חמאס בעזה ונגד חיזבאללה בלבנון, הקמת אזור חיץ בסוריה, והמתקפות על תשתיות הגרעין והטילים של איראן במבצע "עם כלביא" (יוני 2025) ובמבצע "שאגת הארי" (2026) שיפרו מאוד את מצב הביטחון של ישראל ואת מעמדה האזורי. ישראל הציגה יכולות צבאיות ומודיעיניות יוצאות דופן, תוך גביית מחיר גבוה מאויביה. במהלך המלחמה, צה"ל החליש מאוד את אויבי המדינה שבציר השיעי הקיצוני בהובלת איראן. היא אף השיגה הישג דיפלומטי משמעותי כאשר ארצות הברית הצטרפה לעימות הצבאי עם איראן – מדינה שנדרה להשמיד את ישראל ורכשה את האמצעים לאיים על קיומה. זו הפעם הראשונה שארה"ב נלחמת כתף אל כתף עם ישראל. אך תהיה זו טעות להסיק מכל זאת שהמזרח התיכון השתנה מן היסוד. הגישה הזהירה המומלצת כאן אינה פוסלת שימוש בכוח צבאי, אלא מדגישה את המיקוד במטרות בנות-השגה. ככל הנראה, היעד המרומז של שינוי המשטר באיראן במבצע "שאגת הארי" היה יומרני מדי.

ההנחה העיקרית שצריכה לעמוד בבסיס גיבוש האסטרטגיה הלאומית של ישראל נותרה, למרבה הצער, שהמציאות המזרח-התיכונית אינה נוטה להשתנות במהירות. האזור מאופיין על ידי חסינות מרובה לשינוי. השלטון הקולוניאלי במאה העשרים, ויחסי הגומלין של מדינות האזור עם המעצמות הגדולות במערב, לא הביאו לשינויים משמעותיים בהתנהגות המדינית של הגורמים המקומיים. כל הישויות המדיניות במזרח התיכון ממשיכות להחזיק בתפיסת איום גבוה, אינן מפסיקות להתעצם צבאית ולראות בשימוש בכוח צבאי אמצעי לגיטימי בארגז הכלים שלהן. האזור נותר מקור לקיצוניות דתית, טרור ותפוצה גרעינית. שינוי המאפיינים שהופכים את המזרח התיכון לאזור מוכה סכסוכים ואלימות דורש זמן רב, ואין סימנים לכך שתהליך היסטורי כזה אפילו החל. לצערנו, המזרח התיכון עדיין פועל ב"אזור זמן" שונה מן המערב, שבו השימוש בכוח נראה, עד לפני שנים ספורות, כהתנהגות אנכרוניסטית החורגת מן המשפט הבינלאומי.

מאז הקמתה ישראל נלחמת על חייה וסובלת עדיין מהעדר לגיטימציה לקיומה כמדינת העם היהודי בעולם הערבי והמוסלמי. זאת למרות מעמדה האזורי המשופר של המדינה היהודית,

כפי שמשתקף בהסכמי השלום שלה עם מצרים וירדן ובהסכמי אברהם. הסכמים אלה הם תוצאה של הכרה בעוצמה הצבאית הישראלית וחישובים אסטרטגיים תועלתניים של המנהיגות הפוליטית בארצות ערב, ולא של שינוי גדול בעמדות הציבור כלפי המדינה היהודית. עבור ישראל, הצורך הקיומי לחיות על חרבה נותר בעינו. תעודת הביטוח של ישראל היא צה"ל חזק.

מגמות בסביבה הבינלאומית

ארבע מגמות בסביבה הבינלאומית משמעותיות במיוחד לגבי מצבה של ישראל ולעיצוב האסטרטגיה הלאומית שלה:

א. למרות תחזיות של מומחים רבים בדבר שקיעתה של ארה"ב במערכת הבינלאומית,⁴ אמריקה נותרת מעצמת-על והיא אינה נסוגה מהמזרח התיכון, בניגוד לציפיות.

ב. אסלאם הרדיקלי ממשיך להיות כוח פוליטי עוצמתי במזרח התיכון.

ג. למרות ההתנגדות הבינלאומית הרחבה לניסיונותיה של איראן להגיע לנשק גרעיני, הפצצה נותרת חלופה מושכת עבור מדינות במזרח התיכון ומחוצה לו.

ד. מאז ה-7 באוקטובר 2023 התגברה הביקורת הבינלאומית על ישראל, ובמקביל, גל חסר תקדים של אנטישמיות פוקד את המערב ומגביר עמדות אנטי-ישראליות.

המגמה הראשונה באה לידי ביטוי במעורבות האמריקאית הרצופה במזרח התיכון, למרות כישלונות מיזמי בניית האומה האמריקניים באפגניסטן ובעיראק, וההתנגדות הגדלה מבית להתערבויות צבאיות מעבר לים. חרף הצורך של ארצות הברית להתמקד במידה ניכרת באסיה וביריבות שלה עם סין, ארצות הברית שמרה על נוכחות צבאית משמעותית ומתמשכת באזור המזרח התיכון.⁵ העובדה שארצות הברית גמלה את עצמה מהתלות בנפט המזרח-תיכוני (שינוי שחל בעיקרו בין 2015 ל-2020 עקב מהפכת פצלי השמן, שהרחיבה במידה דרמטית את ייצור הנפט והגז המקומי)⁶ לא הפחיתה את עניינה באזור זה. כיום ארצות הברית היא יצרנית הנפט הגדולה בעולם, והפכה מיבואנית נטו ליצואנית נטו, אם כי גם היא מושפעת ממחירי הנפט העולמיים, הקשורים גם להתרחשויות במזרח התיכון.

לאחרונה התבטאה המעורבות האמריקאית במזרח התיכון בתמיכת ארה"ב בישראל במהלך המלחמה שהחלה ב-7 באוקטובר 2023; בתפקידה הפעיל של וושינגטון בתיווך הסכמי הפסקת אש בעזה ובלבנון; בהובלת מיזם בניית עזה מחדש; במאמצים להשגת הבנות ישראליות-סוריות; ובשימוש בכוח צבאי, לצד ישראל, להשמדת תשתיות צבאיות קונבנציונליות ובלתי קונבנציונליות באיראן. עניין אמריקאי מתמשך זה במזרח התיכון אינו צפוי להשתנות בפתאומיות אפילו תחת ממשל דמוקרטי, אם כי הנטייה לנקוט פעולות צבאיות תצומצם כנראה.

המגמה השנייה – הנפוצה מעבר למזרח התיכון – היא חיוניותו הנמשכת של האסלאם הקיצוני. השפעת הדת על יחסים בינלאומיים אינה מובנת תמיד היטב במערב החילוני, הנוטה להמעיט בחשיבות ההשלכות של אנשים המונעים על ידי אמונות דתיות עזות. אמונות כאלה הן מקור מוטיבציה מדהים בסכסוכים ממושכים. התחושה שאלוהים הכל-יכול "איתנו" מייצרת נכונות רבה לסבול עבור עקרונות דתיים ולדבוק בתוקף באמונה שתבוסות צבאיות הן רק מעידות זמניות, שבסופו של דבר תבואנה על תיקונן בכוח עליון.

ישראל הצליחה במהלך המלחמה האחרונה להחליש במידה ניכרת את הציר השיעי הרדיקלי בהובלת איראן, אך הקנאות הדתית נותרת מנוע פוליטי רב-עוצמה. חיזבאללה, חמאס והחות'ים לא נעלמו כארגונים מזוינים השואפים להשמדת ישראל. באופן דומה, איראן – מדינה גדולה עם שאיפות הגמוניות, תשתית מדעית טובה ויכולות תעשייתיות מרשימות – שרדה את מלחמת יוני 2025 וחזרה לסורה. המלחמה נגד איראן מאז 28 בפברואר 2026 טרם הפילה את המשטר. התקוות לשינוי שלטון בטהרן נשארו שוב ללא מימוש, ומצביעות – ולא בהפתעה – על המגבלות של עיצומים כלכליים ולחץ צבאי ככלים לשינוי משטר.

התבוסות של איראן השיעית ושליחיה באזור בעקבות המלחמה נגד ישראל יצרו ריק פוליטי המתמלא כעת על ידי ציר סוני קיצוני ומסוכן. ציר זה מונהג על ידי תורכיה, ונתמכת על ידי קטר העשירה והמעצמה התקשורתית אל-ג'זירה שנבנתה על ידה. מנהיג תורכיה, הנשיא רג'פ טאיפ ארדואן, וחברים רבים במפלגת ה-AK שלו, מייצגים גרסה תורכית של תנועת "האחים המוסלמים" הקיצונית, בצירוף כמיהה לשחזר את גדולתה של האימפריה העות'מאנית. ציר מתפתח זה עוין הן כלפי ישראל והן כלפי המערב (גם אם בצורה מעט פחות בוטה).

ארצות הברית ראתה מסורתית בתורכיה בעלת ברית חשובה, והנשיא דונאלד טראמפ מתייחס אל ארדואן כאל מנהיג חזק וידיד – הערכה הנוטה להתעלם מהתנהגות תורכית וקטרית שאינה תואמת את המעמד של בעל ברית מערבי. אנקרה רכשה את מערכת ההגנה האווירית הרוסית S-400, בסטייה מכללי ברית נאט"ו, בעוד קטר מממנת פעילויות של "האחים המוסלמים" ברחבי העולם.

בעוד שניסיונותיו של ארדואן להניא את ארצות הברית מלתקוף את איראן נכשלו, והצעתו לתווך בין וושינגטון לטהרן נתקלה שם בקבלת פנים פושרת, מאמציה של תורכיה זכו להד חיובי במדינות ערב הסוניות שחששו שהמלחמה נגד איראן תוביל למנהיגות איראנית חדשה שעשויה, כבעבר, לראות בישראל שותפה, ובכך להגדיל את העוצמה הישראלית. בתרחיש כזה, הגיון מאזן הכוחות והאכזבה מארה"ב, שלא סיפקה הגנה מספקת נגד התוקפנות האיראנית, כבר דוחף מדינות ערב אחדות, לצד ההתרחקות מאיראן והגברת הציפיות מארה"ב, לבחון גם את הכיוון של הידוק יחסים עם תורכיה, אחת המדינות החזקות ביותר באזור. זאת למרות האיבה ההיסטורית לתורכיה כיורשת האימפריה העות'מאנית ששלטה על הערבים במשך מאות שנים, ולמרות אי-הנוחות מחיזוק הצייר הסוני הקיצוני המונע על ידי האידאולוגיה של האחים המוסלמים.

הקיצוניות האסלאמית היא מניע מרכזי בסכסוך הערבי-ישראלי, ומקור חשוב לחוסר ההצלחה שאפיין את כל הניסיונות לפותרו. מנקודת מבט של האסלאם הקיצוני, קיומה של מדינה יהודית הוא עוול דתי שתיקונו דורש את חיסול ישראל. עוינות דתית קיצונית כלפי ישראל מאפיינת את העמדות של המשטר באיראן ושל שליחיו – חיזבאללה, המיליציות השיעיות בעיראק, חמאס והחות'ים. גם "האחים המוסלמים" מחזיקים במשנה זאת, ולהם השפעה בקהילות מוסלמיות רבות.

הקיצוניות האסלאמית גם מערערת את הלגיטימיות של מדינות ערב ותרמה לכישלון של מדינות לשמור על המונופול לשימוש בכוח בשטחן. התוצאה היא נוכחות מיליציות מזוינות – ברובן בעלות מוטיבציה דתית – המפעילות כוח גם נגד ישראל ומדינות נוספות תוך התעלמות מהמדינה הריבונית לכאורה. מדינות כושלות כאלה אינן מציגות כתובת אסטרטגית המאפשרת הפעלת לחץ להשגת הרתעה או למשא ומתן על הרפיית מתחים.⁷ זה נכון לגבי לבנון, סוריה (אפילו תחת אחמד אל-שרע), הרשות הפלסטינית, עיראק, תימן, לוב וסודן. ככל

הנראה, יש לתרבות הפוליטית הערבית העכשווית קושי גדול לקיים מבני מדינה מתפקדים שאינם מבוססים על נאמנות שבטית.

המגמה השלישית המטרידה היא שחיקת הטאבו הגרעיני במערכת הבינלאומית והפוטנציאל לחידוש התפוצה הגרעינית. מדינות רבות הסיקו ככל הנראה מהריצה המוצלחת של צפון קוריאה לפצצה – בניגוד להיסוסן של לוב ואיראן – שמספר ראשי נפץ גרעיניים עשויים להוכיח את עצמם כשימושיים בהרתעת פעולות צבאיות מצד מעצמות עולמיות או אזורים.

במהלך המלחמה באוקראינה שהחלה בפברואר 2022 השמיע נשיא רוסיה, ולדימיר פוטין, איומים גרעיניים מפורשים בכמה הזדמנויות. הרטוריקה הגרעינית ההולכת ומחריפה שלו השאירה רושם במקומות רבים ברחבי העולם, ומחזקת שאיפות גרעיניות סמויות. באופן דומה, בחירתו של דונלד טראמפ לנשיאות ארה"ב הגבירה את הספקות לגבי אמינות מטריית הביטחון האמריקאית והרתעתה הגרעינית המורחבת. החשיבה הגרעינית צוברת תאוצה במזרח אסיה, שם יפן ודרום קוריאה דנות אם לחתור לנשק גרעיני בתגובה לדאגות גוברות לגבי סין.⁸ לאחר שנים רבות של העדר דיון בנושא הגרעיני, התחדש הדיון באוסטרליה בצורך לאמץ יציבה גרעינית בתגובה לאיום הסיני ולא-הוודאות של ההרתעה הגרעינית המורחבת האמריקאית.⁹ בעקבות המתחים הטרנס-אטלנטיים ובקיעים מתרחבים בברית נאט"ו, ההסתברות שמדינות אירופאיות אחדות יעיין באפשרות לפיתוח נשק גרעיני הולכת וגוברת. גרמניה, השואפת להפוך למעצמה הצבאית הגדולה באירופה נוכח האיום הרוסי,¹⁰ עשויה לשקול מחדש את הסתמכותה על ערבויות גרעיניות של בעלות ברית נאט"ו.¹¹

באזור המזרח התיכון, איראן עשתה צעדים משמעותיים לקראת בניית פצצה גרעינית על בסיס אורניום מועשר, וטרם ויתרה על שאיפותיה הגרעיניות. יורש העצר הסעודי, מוחמד בן סלמאן, השליט בפועל של הממלכה, הזכיר בכמה הזדמנויות (מרץ 2018, ספטמבר 2023) שאם איראן תפתח נשק גרעיני תלך ערב הסעודית בעקבותיה. תוך הדגשת העדפתו לדיפלומטיה, הוא אישר שריאד תבקש לעצמה יכולות דומות להבטחת הביטחון הלאומי. ברית ההגנה בין פקיסטן, המצוידת בנשק גרעיני, לבין סעודיה (ספטמבר 2025) עשויה לשמש מטרייה גרעינית ראשונית, אך היא גם מעלה את האפשרות של העברת טכנולוגיה לפיתוח פצצה גרעינית. מנהיג תורכיה ארדואן הצהיר בספטמבר 2019 שזה בלתי נסבל שאחרים יחזיקו בנשק גרעיני, בעוד שלתורכיה אין נשק כזה. שאיפותיו הגלובליות עולות בקנה אחד עם הצטיידות גרעינית.

האפשרות שמצרים, אשר רואה עצמה כמנהיגת העולם הערבי, תלך בעקבות הזרם ותצטרף למגמה הגרעינית, היא סבירה.¹² בעקבות תקיפות של טילים איראניים על שטחה ב-2026, גם מדינת האמירויות עלולה ללשוש עיניים לפצצה. סדר אזורי חדש הכולל כמה מדינות מצוידות גרעינית עלול להתגבש בעתיד הקרוב. זוהי סוגיה אסטרטגית חשובה ביותר.

מנגד, הנחישות האמריקנית והישראלית למנוע מאיראן (וממדינות נוספות באזור) להצטייד בנשק גרעיני, כולל באמצעות מהלכים צבאיים, ממחישה את המחיר שעלולות לשלם מדינות המעוניינות להצטייד בנשק זה. ההרתעה תגבר אם איראן תסכים בסוף המלחמה לוותר על האורניום המועשר ועל מיזם הגרעין שלה.

המגמה הרביעית הבעייתית שהתעצמה לאחר ה-7 באוקטובר היא האווירה השלילית הכללית כלפי ישראל, והתפשטות האנטישמיות הנוטה לתת רוח גבית לתחושות האנטי-ישראליות. במהלך המלחמה בעזה הצליח חמאס, באמצעות מסעות יחסי ציבור שקריים שהאשימו את ישראל בהרעבה של פלסטינים וברצח עם בעזה, להכפיש את שמה של ישראל בזירה הבינלאומית. רשת אל-ג'זירה העוצמתית ו"הברית האדומה-ירוקה" – שיתוף הפעולה בין יסודות אסלמיסטיים וחוגים שמאלניים – הגבירו מסרים אנטישמיים, ואלה הפכו בהדרגה למקובלים יותר. דו"ח של אוניברסיטת תל אביב מצא שהאלימות האנטישמית זינקה במדינות המערב ב-2025. בשנה זו נרצחו 20 יהודים בשלוש יבשות – הנתון הגבוה ביותר מזה יותר מ-30 שנה.¹³ דעת הקהל במדינות מערביות רבות התרחקה מישראל. מלחמתה הצודקת נגד מחבלים מוסלמים קנאיים הייתה רחוקה מלהיות מובנת מאליה במערב, שבו אמות המידה למלחמה צודקת ולניהול עימותים מזוינים יצרו אי-הבנה מתמשכת וביקורת על ישראל.

השפעות האווירה השלילית הזו היו מוגבלות עד כה, אך בידוד בינלאומי גובר עלול להתפתח לאירוע בעל השלכות מדאיגות. הדאגות מבידוד ישראל מוגזמות בעיקר כאשר המצב הנוכחי מושווה לתקופה שלאחר 1973. יחסים דו-צדדיים בין מדינות מבוססים בדרך כלל על אינטרסים. ישראל הפכה למדינה שיש לה הרבה מה להציע בתחומים רבים: הטכנולוגיה הצבאית, הסייבר, הרפואה והתרופות, התקשורת, ניהול משאבי המים וחקלאות. יתרה מזאת, המשקל הפוליטי של אויביה של ישראל¹⁴ – הערבים – הצטמצם במידה ניכרת בפוליטיקה העולמית. משקל העולם הערבי במערכת הבינלאומית פחת במידה רבה לעומת התקופה של משבר האנרגיה של שנות ה-1970, וככל הנראה ירד עוד יותר עם המעבר האיטי לתחליפי

גז ונפט כמקור אנרגיה. עם זאת, ישראל הייתה תמיד בעמדת נחיתות בפורומים בינלאומיים רב-צדדיים, שהם בעלי חשיבות משנית ביחסים הבינלאומיים; בהם נוטות לשלוט התקינות הפוליטית והצביעות הבינלאומית. בכל זאת, ההחלטות של ארגונים רב-מדינתיים יש להם השפעה מכרסמת לאורך זמן, בייחוד בממד הנורמטיבי, על עמדות כלפי ישראל.

המרכיבים העיקריים של האסטרטגיה הלאומית הישראלית

הציווי הנחרץ הנובע מקריאת הסביבה האסטרטגית של ישראל הוא שמירה על מרב התיאום האסטרטגי עם ארצות הברית. חיפוש תמיכה של מעצמה גדולה הוא מסורת עתיקה במדינאות היהודית והישראלית.¹⁵ ישראל היא מדינה קטנה המתמודדת עם אתגרי ביטחון ומדיניות עצומים הדורשים את התמיכה הפעילה של מעצמה גדולה.

בתנאים הקיימים במערכת הבינלאומית ובמזה"ת, אל לישראל לשכוח שהיא מדינה קטנה הזקוקה למטרייה הדיפלומטית שרק מעצמה גדולה יכולה לספק. כוחה הצבאי של ישראל, מעמדה הבינלאומי, ובמידה רבה חופש הפעולה שלה, נשענים כולם על הקשר ההדוק עם ארצות הברית. כוחה של מדינה הוא לעיתים קרובות, במידה רבה, כוח שאול.

בהתאם לכך, ההנחה של האסטרטגיה העכשווית של ישראל חייבת להיות שבעתיד הנראה לעין לא יהיה תחליף לארצות הברית כמשענת אסטרטגית. כפי שצוין, גלים אחדים של ספרות אקדמית ניבאו את שקיעת העוצמה האמריקנית ואת סיום תפקידה ההגמוני בעולם; כולם הוכחו כשגויים. ארצות הברית נותרה המדינה החזקה ביותר בעולם, ויידרש זמן רב לבנות עוצמה צבאית, כלכלית ודיפלומטית בסדר גודל דומה. אין חלופה לדומיננטיות הצבאית האמריקנית. הדולר שומר על מרכזיותו בכלכלה העולמית. המלחמה האמריקאית נגד איראן לא אותגרה על ידי סין או רוסיה – אף ששתיהן נחשבות כבעלות ברית איראניות. המערכה הצבאית האמריקנית מעידה על היכולת להקרין כוח על פני מרחקים גדולים ללא התנגדות, וגם על הישגיות המערכת הבינלאומית חד-קוטבית בעיקרה,¹⁶ אף שארה"ב אינה כל יכולה.

יחסים עם ארצות הברית שירתו היטב את המדינה היהודית. יחסי פטרון-לקוח היוו אילוץ מתמשך של מדינה קטנה, אך ישראל הצליחה לשמור על חופש פעולה בנסיבות מסוימות. למרות המגבלות שקיבלה על עצמה ישראל בלחץ אמריקני מאז ה-7 באוקטובר, החתירה

לחופש פעולה ולעצמאות מרבית חייבת להישמר.

אף על פי שאין חפיפה בין האינטרסים של ישראל ושל ארה"ב, ירושלים משתלבת היטב במערך האינטרסים האמריקאיים. יתר על כן, במלחמה הנוכחית, בדגש על המרכיב האיראני שלה, ישראל המחישה את נכסיותה הרבה עבור ארה"ב. אך שום ברית אינה קבועה. הביקורת הבינלאומית על ישראל מהווה נטל על וושינגטון. ההתפתחויות הפוליטיות בארצות הברית הן מקור לדאגה. הקיטוב המעמיק בחברה האמריקאית והשינויים הדמוגרפיים בתוכה מציבים אתגרים רציניים בפני ישראל – אתגרים הדורשים תשומת לב מתמשכת, רצינית ויצירתית. כמובן, על ישראל לעמוד בפיתוי להזדהות בלעדית עם צד אחד של הפוליטיקה האמריקאית. בכל מקרה, ישראל צריכה להתכונן ליום סגריר.

למרבה הצער, ארצות הברית אינה שותפה תמיד להערכות האסטרטגיות של ישראל. האינטרסים האמריקניים אינם זהים תמיד עם אלו של ישראל. המורכבויות של הסוגיה הפלסטינית אינן מובנות במלואן על ידי האמריקנים, ודבר זה מרחיק את דעת הקהל מישאל. כמו כן, וושינגטון אינה מודעת תמיד במלואה לסכנה שמציבים כוחות אנטי-אמריקניים באזור. נדרשו שנים רבות – ואשליות רבות – עד שארצות הברית, תחת נשיאותו של דונלד טראמפ, השתמשה סוף-סוף בכוח צבאי נגד המיזם הגרעיני האיראני שהפך למאיים יותר. באופן דומה, בניגוד לתגובה הצבאית להופעת אלקאעידה ודאעש, האיום שמציב הציר הסוני הרדיקלי המתפתח על המערב אינו נתפס עדיין במלואו. תסמין לשינוי התחלתי בתפיסת האיום הוא ההכרזה על סניפים של "האחים המוסלמים" במזה"ת כארגוני טרור ב-2026. אחת המשימות החשובות – והקשות – ביותר של ישראל היא לעורר מודעות ולהתריע בפני וושינגטון על סכנות המתהוות מהמזרח התיכון.

בהיותה של ישראל מדינה קטנה, מתבקשת חתירה ליעדים מציאותיים. היא אינה יכולה לשנות את הסביבה האזורית ואת כללי המשחק של תת-המערכת המזרח-תיכונית. מוסלמים וערבים לא יהפכו לאוהבי ציון. יתרה מזאת, למרות העליונות הצבאית שלה, אין בכוחה של ישראל לכפות שלום על שכנותיה. גם לאחר הניצחון המכריע של ישראל במלחמת ששת הימים ב-1967 – אז ניצח צה"ל את צבאות מצרים, סוריה וירדן תוך ימים ספורים – מצרים פתחה כמעט מייד לאחר מכן במלחמת ההתשה, ובשנת 1973 ערכו מצרים וסוריה מתקפת פתע בקנה מידה גדול נגד ישראל. לניצחונות יש תאריך תפוגה כאשר המוטיבציה להשיג את חיסול

מדינת ישראל היא גבוהה מאוד. כיוון שניתן לבנות מחדש יכולות צבאיות, אין בסיס להנחה שתבוסה צבאית חד-משמעית תשרש את המוטיבציה של יריב נחוש לנסות שוב להשיג את יעדיו מרחיקי הלכת. יש רק לקוות ש"קיר הברזל" יוביל להכרה הדרגתית שמדינת ישראל היא עובדה קיימת שקשה לשרשה. השלום עם מצרים היה תוצאה של רצף כישלונות צבאיים (1956, 1967, 1973), אך לא פחות חשוב, של התפתחויות פוליטיות בתוך מצרים (דאגה לכלכלה רעועה, מנהיגות חדשה ובחירה באוריינטציה אמריקנית במדיניות החוץ) שהובילו לחשיבה מחודשת כלפי הסכסוך עם ישראל.

ישראל אינה יכולה להכניע את איראן – אומה של 90 מיליון שמונהגת על ידי עילית מוסלמית קנאית. מנהיגות כזאת פחות רגישה למחירים שהיא משלמת עבור העימות עם ישראל. גם יש להיזהר מיוזמות להנדוס פוליטי כמו הניסיון הכושל של ישראל להמליך נשיא אוהד בלבנון ב-1982, או שינוי משטר באיראן. עם זאת, אפשר לפגוע ביכולת של איראן להזיק לישראל. הדבר נכון גם לגבי תורכיה, מדינה בגודל דומה, שהשמיעה לאחרונה איומים חסרי תקדים על עצם קיומה של ישראל. תורכיה הסונית עלולה להפוך ליריבה העיקרית באזור במקום איראן השיעית.

באופן דומה, לא ניתן להביס בצורה מכרעת את חמאס וחיזבאללה, בעלי המוטיבציה הגדולה להשמיד את ישראל, כל עוד מתקיימים כמה תנאים. התנאי הראשון הוא תמיכה עממית רחבה. התנאי השני הוא סיוע של מדינה בהתעצמות צבאית ועזרה כספית. בינתיים, חמאס וחיזבאללה עומדים בתנאים האלה. כמו כן, ארגונים אלו אף זוכים ליחס חיובי מצד גורמים בשמאל הבינ"ל. לכן, ביטויים כמו "פירוק חמאס או חיזבאללה" מבטאים יעדים רצויים, אבל הם אינם יעדים בני-השגה כעת. אין לשכוח שישראל לא הצליחה לפרק את חמאס מנשקו אפילו ביהודה ושומרון, שם קיימת שליטה צבאית מלאה ומתמשכת מאז 1967. אפשר להחליש את הארגונים הללו ולצמצם במידה ניכרת את הנזק שהם גורמים, אבל אי-אפשר להעליםם כל עוד הם זוכים לגיבוי של המונים מבית ועזרה משמעותית מבחוץ.

לא תמיד הנטייה הישראלית לפעלתנות ולנקיטת יוזמות יש בה ברכה. חלופת ה"שב ואל תעשה" נראית פחות זוהרת, אבל לפעמים היא מונעת טעויות. תהליך אוסלו, שכוון לשלום עם התנועה הלאומית הפלסטינית, הוא דוגמה טובה לכישלון עקב פעלתנות יתר והנחות לא מציאותיות. אולי גם הנסיגות החד-צדדיות של ישראל מדרום לבנון ומעזה היו ראויות למחשבה נוספת.

ללא פתרון מדיני בר-השגה ברור באופק, מניעה של השגת יעדי האויב היא ככל הנראה המטרה המציאותית ביותר. לכן, הביקורת הנפוצה על העדר מטרות מדיניות לפעולות צבאיות ישראליות שמטרתן היא מניעת יכולות בצד השני – אין בה ממש. מבחינה צבאית, "כיסוח הדשא" היא הדרך היחידה להתמודד עם אויבים, בין אם מדובר במדינות אויב, ארגוני טרור או צבאות טרור. בהתאם לתפיסה זו, אין נקודת סיום צפויה או ניצחון מכריע. ישראל צריכה להפעיל מעת לעת כוח צבאי לשחיקת יכולות האויב, תוך שאיפה להרתעה זמנית ולהארכת תקופות השגרה בין סיבוב אלים לסיבוב הבא, מתוך ידיעה שהאיום עלול להתחדש.¹⁷ התשת האויב היא היעד, ולכן נדרשת סבלנות. צריך לטפח את ההכרה שלכוח הצבאי יש חשיבות גדולה, אבל הישגים צבאיים הם זמניים, ותנאי הכרחי, אבל לא תנאי מספיק, לסיום הסכסוך. ה-7 באוקטובר קרה לא רק בגלל כשל מודיעיני, אלא גם כתוצאה מכך שישראל לא "כיסחה את הדשא" מספיק בעזה והותירה לחמאס זמן להתעצם. זה נכון כמובן גם לגבי ההתפתחויות בגזרה הלבנונית, שבה ישראל נמנעה מלפעול באופן נחרץ מספיק למניעת התעצמות חיזבאללה. ההשתלטות על חצי משטח עזה, השתלטות על רצועות ביטחון בלבנון ובסוריה ומבצעים דוגמת "עם כלביא" ו"שאגת הארי" הם כולם במסגרת "כיסוח הדשא". התקווה היא שבגיית מחירים לאורך זמן תוביל לעקומת לימוד שבסופה המסקנה שישראל היא עובדה מוגמרת במזה"ת.

יעד בר-השגה הוא הקרנת דימוי מפחיד, שכרוך בגייית עלויות גבוהות מהתוקפים את ישראל. הפחד הוא המטבע הפוליטי האמין ביותר במזרח התיכון. אך הרתעה חסינת-תקלות אינה קיימת מכיוון שאויבי ישראל עשויים להיות בעלי מוטיבציה גבוהה לגרום סבל למדינה היהודית, ומוכנים לספוג כאב ניכר בתהליך זה. לכן, ישראל צריכה להיות מוכנה לכשלי הרתעה.

לעומת זאת ישראל יכולה, בתרחישים מסוימים, להדגים שיחסי גומלין עם ירושלים – בין אם בסתר ובין אם בגלוי – מניבים תועלות ממשיות. חישובים מבוססי-אינטרס כאלה, בשילוב עם עייפות מהסכסוך, הניעו מדינות לקיים יחסים עם ירושלים "מתחת לשולחן" ואף לחתום על הסכמי שלום עם ישראל. השלום עם ירדן בא לעולם לאחר שלשתי המדינות הייתה מסכת יחסים רבת שנים של שותפות אינטרסים. כמובן הסכמי אברהם היו תוצאה של יחסים לא-פורמליים במשך שנים, וגם בגלל אויב משותף – איראן. השלום עם מצרים הדגים במידה רבה את הפרדיגמה של "שלום מתוך עוצמה".

ישראל הצליחה עד כה להקרין דימוי עוצמתי ולהרתיע פלישות לשטחה ברוב זמן קיומה. אולם, העשורים מאז הקמתה כוללים מלחמות, התקפות טרור רבות ומתקפות טילים נגד אוכלוסייתה. כדי למזער את השפעות מתקפות הטילים, המרגמות והרחפנים, ישראל פיתחה את מערכת ההגנה האווירית רבת-השכבות הצפופה ביותר בעולם. הדבר חיזק את דימויה העוצמתי, שכן היא הפכה לפחות פגיעה למאמצים לגרום לה כאב.

אחד המרכיבים בעוצמתה הצבאית של ישראל המחפים על נחיתותה המספרית וצפיפותה בשטחה הקטן הוא הטכנולוגיה. ישראל היא מהמובילות בעולם בהשקעה במחקר ופיתוח (מו"פ) ביחס לתוצר המקומי הגולמי (GDP), ומובילה בפער ניכר על רוב מדינות ה-OECD. נכון לשנת 2025-2024, ישראל משקיעה למעלה מ-6% מהתמ"ג שלה במו"פ, נתון המציב אותה במקום הראשון בעולם, לפני דרום קוריה.¹⁸ בגלל השקעות אלו וגורמים אחרים, ישראל שומרת על עליונות טכנולוגית מובהקת על פני שכניה, אם כי אין לזלזל ביכולות של איראן או תורכיה. ישראל חייבת להמשיך להסיט משאבים לתחומי מדע וטכנולוגיה נבחרים (אלו המבטיחים תשואה ביטחונית גדולה) ולטפח מצוינות מדעית וטכנולוגית כדי לפתח יכולות צבאיות שוברות שוויון ההופכות את צה"ל לצבא קטלני.

אזור זה אינו הולך להפוך בקרוב ל"אזור של שלום", שבו השימוש בכוח של מדינות זו כנגד זו אינו סביר.¹⁹ מאז ה-7 באוקטובר 2023 עברה ישראל ממצבי סכסוך ברמה נמוכה לתרחיש של מלחמה רב-חזיתית. ישראל הגיעה להבנה שהיא קיימת במצב של "מלחמה רדומה" – כפי שניסח זאת יצחק רבין – שיכולה להתפרץ בכל רגע.²⁰

לפיכך, על ישראל לבנות צבא חזק המסוגל להגיב לתרחישים מסוכנים. על צה"ל להתרחב כך שניתן יהיה לפרוס יותר חיילים לאורך הגבולות להגנת היישובים הסמוכים. עליו גם להיות מסוגל להילחם בשתי חזיתות בו-בזמן ולהשיג הכרעה צבאית מהירה. סיום מהיר הוא בדרך כלל אינטרס ישראלי ברור, אם כי ישראל מסוגלת גם לנהל מלחמות התשה ארוכות.

אחד הלקחים הברורים מאירועי ה-7 באוקטובר הוא שעל ישראל לשקול מחדש את הסתמכותה על התרעה – אחד מיסודות תפיסת הביטחון הלאומית. יכולות המודיעין הישראלי הוכחו כמצוינות בכל הקשור למתן מודיעין למבצעים ולמטרות, אך הן אינן חסינות לטעות במתן התרעה. ישראל חוותה הפתעות אסטרטגיות בהזדמנויות לא מעטות, ובהתחשב בטבע

האנושי יש להניח שגם אנשי המודיעין החכמים ביותר עלולים לקרוא בצורה שגויה את כוונות האויב.²¹

מדיניות ה"הכלה" – הנטייה לספוג אלימות נגד מטרות ישראליות ופרובוקציות שונות ללא תגובה – הייתה מקובלת על ממשלת ישראל עד ה-7 באוקטובר. היא זכתה לביקורת כבר בדו"ח ועדת וינוגרד שחקרה את מלחמת לבנון השנייה (2006),²² אבל צה"ל והדרג המדיני המשיכו בה. אומנם תגובה אוטומטית לא הייתה אף פעם חלק מגישה של ישראל, אבל במשך שנים רבות נהגה ישראל להגיב צבאית על פעולות אלימות נגדה, כאשר העיתוי היה תלוי בנסיבות פוליטיות. בעקבות מאורעות ה-7 באוקטובר 2023 ננטשה בצדק מדיניות ההכלה.²³ במזרח התיכון ריסון מתפרש כחולשה, ובאופן בלתי נמנע מזמין תוקפנות. המעבר חזרה לתפיסת ביטחון המדגישה מכות מקדימות ומלחמת מנע בהתחשבות במציאות מועד מתאים מבחינה מדינית, הוא נכון. השימוש המחזורי בכוח צבאי מחזק גם הרתעה – מושג חמקמק המתמקד בפסיכולוגיה של היריב, אך תובנתו המרכזית נותרת תקפה. כאמור, הפחד נותר כבעבר המטבע השימושי ביותר ביחסי הגומלין בין מדינות במזרח התיכון.

פתרון הסכסוך עם הפלסטינים נותר קשה לפיצוח. פשרה היסטורית בין התנועה הלאומית הפלסטינית לתנועה הציונית אינה ניתנת להשגה, בפרט מאחר ששני העמים מחזיקים באנרגיה וברצון להמשיך להילחם על מה שכל צד מחשיב כיקר לו. אחת הסיבות לסיום סכסוכים היא עייפות מניהול המשך המריבה. יש להכיר בעובדה שהפלסטינים והישראלים עדיין מוכנים להילחם ולהקריב קורבנות למימוש חזנם. כמו כן, רמת העוינות כלפי ישראל בקרב הפלסטינים עדיין גבוהה מאוד, ואינה מאפשרת פשרה. סקרי דעת קהל של פלסטינים הראו תמיכה גבוהה במתקפת חמאס ב-7 באוקטובר 2023, כאשר חלק מהסקרים מציין יותר מ-70% תמיכה (בעיקר בגדה המערבית). הבעיה היא לא רק חמאס, אלא הרשות עצמה המשלמת משכורות למחבלים ומעודדת טרור בספרי הלימוד שלה ובתקשורת. כמו כן, הדרישות הפלסטיניות המקסימליסטיות בנוגע לירושלים ול"זכות השיבה" אינן מקובלות על הרוב המוחלט של הישראלים.

יתרה מזאת, לפלסטינים חסרה היכולת להקים ישות מדינית המסוגלת לשמור בידיה מונופול על השימוש בכוח. כאשר ניתנה להם הזדמנות ב-1993, הוקמה ישות כושלת שיש בה מיליציות חמושות. אחת מהן, חמאס, השתלטה על חלק מהשטח הפלסטיני – עזה. אחד

המאפיינים המגדירים של ישות כושלת הוא חוסר יכולתה להיות בן-שיח אסטרטגי אמין. הרשות הפלסטינית דומה למדינות ערב אחרות – לבנון, סוריה, עיראק, תימן, לוב וסודן – שבתוכן פועלות מיליציות מזוינות. למרות הטרגדיה שהביא ארגון החמאס על העזתים, הוא נותר אהוד בקרב הפלסטינים ורובם מתנגדים לפירוקו.

בנסיבות אלה, צריך להיזהר מניסיונות דיפלומטיים לסיים את הסכסוך אשר יוצרים תקוות שווא ולעיתים גורמים נזק. החלופה המעשית היא ניהול הסכסוך. מהות הגישה הזאת היא ניסיון לצמצם את עלות הסכסוך המזוין ולשמר את חופש הפעולה המדיני של ישראל. מטרתה היא לקנות זמן, מתוך תקווה שהפלסטינים יפתחו עקומת למידה טובה יותר. מרכיביה העיקריים של גישת ניהול הסכסוך הם: צמצום הטרור הפלסטיני, תיאום אסטרטגי עם ארצות הברית, ותשומת לב זהירה לחזית הפנים הישראלית.

בה בעת יש להיזהר גם מקיצוניות הפוכה. מגזרים פוליטיים בעלי השפעה בישראל, שאינם מייצגים את רוב האוכלוסייה, המונעים על ידי אידאולוגיית ארץ ישראל השלמה, דוחפים לסיפוח כל הגדה המערבית (יהודה ושומרון) ומכוונים להקמת יישובים אפילו באזורי A ו-B הנמצאים תחת שיפוט אזרחי מלא של הרשות הפלסטינית על פי הסכמי אוסלו. אזורים אלו (בייחוד A) מאוכלסים בצפיפות על ידי פלסטינים. לאחר ה-7 באוקטובר חוגים פוליטיים המיוצגים בממשלה הנוכחית גם שואפים להקים יישובים יהודיים בעזה ובדרום לבנון (החבלים הללו מוגדרים כחלק מארץ ישראל). ממשלות ישראל נמנעו מסיפוח יהודה ושומרון כדי להבטיח רוב יהודי בתוך גבולות המדינה היהודית, וכדי לחסוך מישראל ביקורת בינלאומית. הסיפוח ייתקל גם בפגיעה ביחסים עם ארצות הברית, שהיא חשובה מאוד לישראל, וגם יקשה על שיפור היחסים עם מדינות ערב. בעידן שבו שיקולים דמוגרפיים נושאים משקל רב והזכות להגדרה עצמית היא חלק מרוח הזמן, קביעת יעד כזה היא דוגמה ברורה ל"תפסת מרובה – לא תפסת". מדינה קטנה מסתכנת באובדן נכסים חשובים אם היא מנסה להשיג מטרות שהן מעבר להישג ידה, או שמחיר השגתם הוא גבוה, בנוסף "עוד ניצחון כזה ואבדנו".

גישתה של ישראל לאיומים בלתי קונבנציונליים חייבת להישאר נחושה. מזרח תיכון גרעיני רב-קוטבי הוא סיוט אסטרטגי לישראל, שכן ההסתברות לבנות הרתעה גרעינית יציבה בנסיבות כאלה נמוכה מאוד. מנהיגים של מדינות במזרח התיכון אינם בקיאים בהכרח ברזי האסטרטגיה הגרעינית, וגם עלולים לפעול מתוך פזיזות או להט דתי. בתחילת התפתחותם

המערכים הגרעיניים הם קטנים, לא בהכרח מוגנים מספיק, וללא יכולת מכה שנייה. אלו תכונות המזמינות מכות מקדימות, המערערות את היציבות.²⁴ לפיכך, יש להעדיף להפעיל את "דוקטרינת בגין" – מחיקת יכולות גרעיניות באיבן. מניעת מרוץ גרעיני מחייבת ערנות מודיעינית ופעולות מנע בשלבים המוקדמים של הפיתוח הגרעיני. ישראל חיכתה זמן רב מדי במקרה של איראן.

אולם, יציבה הבנויה על עוצמה צבאית אינה משחררת את ישראל מהחובה לשאוף לצמצום בעוינות בעולם הערבי והמוסלמי. יחזקאל דרור דגל בגישת "ד"ר ג'קיל ומיסטר הייד" – אסטרטגיה מתוחכמת הכוללת בהכרח מתחים פנימיים ומורכבות אמיתית.²⁵ הישרדות ישראל נשענת בחלקה על פחד של האויבים מהכוח הצבאי הישראלי והשלכותיו ההרסניות, כפי שהודגם בעזה. לעומת זאת, מדיניות שמטרתה הפחתת חרדות של היריבות וטיפול רצון טוב כוללת יסודות נוגדים. ובכל זאת, ישראל הצליחה להציע תמריצים ליריבותיה, שחלקן אפילו חתמו עימה על הסכמי שלום. מעמדה האזורי של ישראל היום חזק וטוב לאין שיעור מכפי שהיה ב-1948 או לאחר 1973. ישראל התגברה על חלק ניכר מהעוינות האזורית.

מדיניות של נכונות לשכנות טובה חשובה לדימוי ישראל בחו"ל, אך היא חיונית גם כדי להבטיח שכל מגזרי החברה הישראלית יתגייסו כשתבוא המלחמה הבאה. ההכרה שהמלחמה נכפתה על ישראל למרות הושטת היד לשלום חשובה מאוד לאחדות הלאומית ולרצון להילחם. עידן המלחמות לא הסתיים, ועלולות להיות נסיבות שבהן תחושת ה"אין ברירה", שהייתה בולטת מאוד ב-7 באוקטובר, תהיה פחות חזקה. יתרה מכך, קיטוב ואי-שקט חברתי נתפסים על ידי אויבי ישראל כפגיעות המחלישה הרתעה ומזמינה תוקפנות. הפלישה של החמאס ב-7 באוקטובר היא בחלקה תוצאה של דימוי כזה. על קובעי מדיניות להיזהר מנקיטת צעדים הסוטים מהקונצנזוס הישראלי הרחב. שמירת לכידות חברתית היא יעד עליון של האסטרטגיה הלאומית הישראלית. גם מתנגדי מדיניות כלשהי צריכים לגלות איפוק ולהימנע מלאיים בפגיעה בביטחון המדינה כדי להשיג שינוי מדיניות.

המסר שישראל שואפת לשלום ומוכנה לוותר בתנאים מסוימים על שטחים המאוכלסים בערבים חייב להיות מלווה במודעות שבעתיד הנראה לעין ישראל תצטרך לחיות על חרבה. העברת מסר זה בבירות היא אחריות מרכזית של מנהיגות המדינה. הציבור הישראלי מבין שהאיומים הקיומיים לא הסתיימו; הוא חכם וחסין דיו לקלוט אמיתות מורכבות, לעיתים לא נוחות.

שמירת חוסן חברתי בסכסוך ממושך היא הכרחית. עד כה הציגה החברה הישראלית חוסן יוצא דופן בעמידתה בעת מלחמות ומשברים. אפילו בזמן מלחמה, ישראל נמנית עם המדינות המאושרות בעולם. לפי מדד האושר העולמי (2026) היא ניצבת במקום השמיני.²⁶ דירוג זה משקף את חוסנה של החברה הישראלית. באפריל 2026, לאחר שנתיים וחצי של מלחמה, 52% מהישראלים הרגישו גאים מאוד להיות ישראלים ועוד 27% הרגישו גאים בזיהוי שלהם הלאומי – בסך הכול 79%.²⁷ מספר זה מעיד על תחושת זהות לאומית חזקה. ההזדהות עם הלאום והמדינה. מרקם הקשרים הבין-אישיים ודבקות בערכי המשפחה הם כולם מרכיבים חשובים בחוסן הלאומי ובפטריוטיות הקיימת בישראל. על ממשלות ישראל להיזהר שלא לבזבז נכס יקר זה.

חייבים להמשיך לטפח את החוסן החברתי בעקבות המלחמה שהחלה ב-7 באוקטובר 2023, ועל הממשלה להכין את האוכלוסייה למלחמות ממושכות יותר ולשפר את המנגנונים שמיועדים לרכך את השפעות המלחמה על האזרחים. הגם שישראל השקיעה בייצור מערכת ההגנה האקטיבית הטובה ביותר בעולם, היא כבר אינה יכולה להתעלם מפערי המיגון של חלקים גדולים מהאוכלוסייה, והסוגיה המכרסמת ביותר בחוסן החברתי היא אי-השוויון בנטל השירות הצבאי. הפטור למספר הולך וגדל של גברים חרדים הפך לנושא הפוליטי הנפיץ ביותר. בעקבות המלחמה גדל במידה רבה עול השירות הצבאי, בייחוד על אנשי המילואים. הפטור משירות יוצר מצב בלתי נסבל, וסוגיה זו דורשת תשומת לב מיידית. צריך להגיע לגיוס רחב יותר בקרב המגזר החרדי.

החברה הישראלית צריכה להבין שבצומת זמנים זה צפויות הוצאות ביטחון גדולות יותר המחייבות קורבנות כלכליים. בעוד שהכלכלה הישראלית הציגה חוסן יוצא דופן מאז ה-7 באוקטובר 2023, הוצאות הביטחון נסקו בעקבות המלחמה. החוב הלאומי עלה, וחלק מהשירותים שניתנו לציבור קוצצו. מנהיגות ישראל חייבת להבהיר לאזרחים ששולי הביטחון של מדינה קטנה צרים, ושניהול הסיכונים בעת הזאת מחייב משאבים רבים. יש להסביר לציבור שהקפאה זמנית ברמת החיים עשויה להיות הכרחית כדי לעמוד בצורכי הביטחון הנוכחיים.

סיכום

אריכות ימיהן של מדינות קטנות אינה מובטחת. בעבר איבד העם היהודי את מדינתו פעמיים בשל כשלי התאמה לנסיבות בינלאומיות משתנות. המלחמה של היישוב היהודי בארץ ישראל באימפריה הרומית התאפיינה בגבורה רבה וגם ביצירתיות, אך היו בה הרבה ציפיות שווא ויעדים יומרניים. היא הסתיימה בטרגדיה – אובדן עצמאות ויציאה לגלות. המודעות להיותה של ישראל מדינה קטנה, התנהגות זהירה בזירה הבינלאומית וקביעת יעדים בני-מימוש היא הכרחית. טיפוח יחסים טובים עם מעצמה גדולה כדי לפצות על הממדים הקטנים הוא צורך חיוני. השתכרות מכוחה הצבאי של ישראל היא מסוכנת. חשובה לא פחות היא ההתנגדות לביסוס מדיניות על חלומות ורודים לגבי טיב השכנים. הכרחי להסתכל בעיניים פקוחות ולהכיר בכך שהמזרח התיכון אינו צפוי להשתנות בצורה דרמטית בקרוב. מעל לכול, מנהיגות חכמה חייבת לשמר את הלכידות והחוסן החברתי של העם בישראל.

בניגוד לדעה הרווחת, ולמרות הגל העכור של עוינות למדינה היהודית בעולם, ישראל אינה מבודדת ויש לה ידידים רבים במערכת הבינלאומית. למרבה הצער, מורכבות המצב הישראלי אינה נתפסת במלואה על ידי חלקים גדולים מהקהילייה הבינלאומית. תקינות פוליטית, בורות, נאיביות וצביעות נפוצות, וירושלים אינה יכולה לעשות הרבה בקשר לכך. אנטישמיות היא מגפה עתיקת-יומין שעדיין לא נמצאה לה תרופה. אבל גם אנטישמים לא מעטים מוכנים לשיתוף פעולה עם ישראל במקרה של זהות אינטרסים.

עיצוב אסטרטגיה לאומית גם מחייבת חשיבה על העתיד – ממד שיש בו אי-ודאות. הראייה השמרנית מניחה בטווח הקצר התפתחות ליניארית, כלומר העתיד אינו שונה בהרבה מההווה. חסרה לנו הפרספקטיבה ההיסטורית שתקבע שה-7 באוקטובר הוא נקודת זמן משנה כיוון בתולדות המזה"ת ובמעמדה של ישראל באזור. זה נכון במיוחד לנוכח העובדה שכל תוצאות המלחמה, שלא הסתיימה עדיין, אינן ברורות. כמו כן, אין לנו יודעים את התוצאות הבלתי צפויות שתתגלנה רק לאחר זמן. בכל מקרה, לישראל יש ככל הנראה נתונים טובים לשמור על היתרון האיכותי במשאבי אנוש ובתחום הטכנולוגי. מתברר שגם כלכלת ישראל חזקה ובנויה על יסודות איתנים. גם האוכלוסייה הישראלית מגלה חוסן חברתי מרשים. המשך הקשר למעצמה עולמית נראה פחות יציב מבעבר – נושא הדורש טיפול מיידי. בטווח הקצר, לישראל היכולת לשמור על דיפרנציאל העוצמה מול יריביה.

לסיום, יש לגשת לגיבוש אסטרטגיה לאומית עם ענווה ונכונות להשקיע מאמץ אינטלקטואלי – ללמוד מהעבר ולהבין את המגמות הנוכחיות. אולם לא הכול ידוע, וגם אם ידוע, לא הכול ניתן לטיפול על ידי ישראל. לעיתים אין ברירה אלא לנקוט מה שדרור כינה "הימורים היסטוריים". קדמונינו הבינו את השפעתה של המקריות בעניינים אנושיים והעירו כי "הכול תלוי במזל, אפילו ספר תורה שבהיכל (ארון הקודש)". התקווה היא שהמזל יאיר פנים לישראל.

1. David Vital, *The inequality of states: A study of the small in international relations* (Oxford: Clarendon Press, 1967); ראה גם ספרו *מדינות קטנות במבחן הקיום* (תל אביב: עם עובד, 1972).

2. Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*, Fourth Edition (New York: Alfred A. Knopf, 1967), p.10.

3. יחזקאל דרור, יום המחר. אסטרטגיה רבתי לישראל (ראשון לציון: משכל - ידיעות אחרונות, 2024), עמ' 37–39.
4. ראה:

Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers. Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000* (New York: Random House, 1987); Emmanuel Todd, *After the Empire: The Breakdown of the American Order* (New York: Columbia University Press, 2002); Chalmers Johnson, *The Sorrows of Empire: Militarism, Secrecy, and the End of the Republic* (New York: Metropolitan Books, 2004); Fareed Zakaria, *The Post-American World* (New York: W.W. Norton, 2008).

להפרכת הטיעון, ראה:

Robert Kagan, *The World America Made* (2012); Robert J. Lieber, *Power and Willpower in the American Future: Why the United States Is Not Destined to Decline* (Cambridge: Cambridge University Press, 2012).

5. ראה בין היתר:

Seth G. Jones and Seamus P. Daniels, *U.S. Defense Posture in the Middle East* (Washington, DC: Center for Strategic and International Studies, 2022), pp. 1–18.

6. Mohammad Mourdghaffari, Hussein Daheshiar, Rahmat Hajimineh, and Hasan Shafie, "Technological revolution in the US energy sector, understanding the implications for the US dependency on fossil energy imports", *OPEC Energy Review*, December 2020, <https://doi.org/10.1111/opec.12191>.

7. ראה:

Robert Rotberg, *When States Fail: Causes and Consequences* (Princeton: Princeton UP, 2004).

8. ראה:

Tongfi Kim and Do Young Lee, "Continuity and changes: the effects of Russia's war against Ukraine on Japanese and South Korean nuclear-weapons discourse", *The Nonproliferation Review*, 30, 4–6 (2023), 265–84. <https://doi.org/10.1080/10736700.2024.2435143>.

9. תמצית הדיון היא:

Peter Hartcher, "If Trump returns to the White House, Australia may need its own nukes", *The Sydney Morning Herald*, August 3, 2024.

10. Linus Höller, "Germany unveils strategy for becoming Europe's strongest military by 2039", *Defense News*, April 22, 2026, https://www.defensenews.com/global/europe/2026/04/22/germany-unveils-strategy-for-becoming-europes-strongest-military-by-2039/?utm_source=sailthru&utm_medium=email&utm_campaign=dfn-dnr.

11. ראה:

,Carnegie Endowment for International Peace, Tracking the German Nuclear Debate <https://carnegieendowment.org/posts/2018/08/tracking-the-german-nuclear-debate?lang=en>

12. Israeli military official warns of possible nuclear ambitions in Egypt, Turkey – Middle East Monitor.
13. TAU: Record deadly antisemitic violence in 2025 - JNS.org - Jewish News Syndicate.
ראה גם:
- Aaron Bandler, ADL report says 2025 one of most violent years for American Jews, JNS, May. 6, 2026,
ADL report says 2025 one of most violent years for American Jews - Israel & Jewish News - JNS.
14. על תופעת הבידוד הבינלאומי, ראה:
Efraim Inbar, *Outcast Countries in the World Community* (Denver: University of Denver Press, 1985);
על השינוי לטובה במעמדה הבינלאומי של ישראל בתקופה שלאחר סיום המלחמה הקרה, ראה:
Efraim Inbar, "Jerusalem's Decreasing Isolation", *Middle East Quarterly* 20 (Spring 2013), pp. 27–38.
15. Aharon Klieman, "Shtadlanut as Statecraft by the Stateless", *Israel Journal of Foreign Affairs* 11, no. 3 (2008): 99–113.
16. ראה ניתוח המפריך את הטענה שהמערכת הבינלאומית כיום היא רב-קוטבית:
C. Raja Mohan, "The Multipolar Delusion And the Unilateral Temptation", *Foreign Affairs*, v. 105, no. 2 (March/April 2026), pp. 54–63.
17. ראה:
Efraim Inbar and Eitan Shamir, "Mowing the Grass: Israel's Strategy for Protracted Intractable Conflict", *Journal of Strategic Studies* 37/1 (Feb. 2014), 65–90.
18. ראה:
The Investment Team, "What Country Spends the Most on Research and Development?", Updated January 14, 2026, <https://www.investopedia.com/ask/answers/021715/what-country-spends-most-research-and-development.asp>
19. על ההבחנה בין אזורי שלום לאזורים רוויי סכסוכים, ראה:
Max Singer and Aaron Wildavsky. *The Real World Order: Zones of Peace / Zones of Turmoil* (London: Chatham House Publishers, 1993).
20. אפרים ענבר, רבין והביטחון הלאומי של ישראל (תל אביב: משרד הביטחון – ההוצאה לאור, 2004), עמ' 32.
21. ראה בין היתר את עבודתה החלוצית בנושא הפתעות אסטרטגיות:
Roberta Wohlstetter, *Pearl Harbor: Warning and Decision* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1962).
22. הוועדה לבדיקת אירועי המערכה בלבנון 2006, ועדת וינוגרד, (ינואר 2008), *מלחמת לבנון השנייה: דין וחשבון סופי*, כרך א, עמ' 42–60.
23. על הסיבות לאימוץ הכלה, ראה פרופ' אפרים ענבר ותא"ל ("מיל") מנחם (מנה) בכרך, "הכלה – מרכיב מטריד בהתנהגות הביטחונית של ישראל", *בין הקטבים* (אפריל 2024),
אתרי-יחידות/מרכז-דדו/גיליון--41מלחמת-חרבות-ברזל/הכלה-מרכיב-מטריד-בהתנהגות-הביטחונית-של-https://www.idf.il/ ישראל-פרופ-אפרים-ענבר-ותא-ל-מיל-מנחם-מנה-בכרך
24. על השבריריות של מאזן האימה, ראה את העבודה החלוצית של
Albert Wohlstetter, "The Delicate Balance of Terror", *Foreign Affairs*, Vol. 37, No. 2 (January 1959), pp. 211–234.
25. ראה:
Yehezkel Dror, *Israeli Statecraft. National Security challenges and responses* (London and New York: Routledge, 2011), pp. 176–87.
26. https://data.worldhappiness.report/table?_gl=1*1pwc7*_gcl_au*0TE3MzgyNTczLjE3NzQ5NDcxOTc
27. "המדגם השבועי", *ישראל היום*, ישראל השבוע, 17.4.2026, עמ' 3.

© מכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון

סיוון התשפ"ו | יוני 2026

טל': 02-940-6060 | info@jiss.org.il | www.jiss.org.il

facebook.com/JissDigital | twitter.com/JISS_Israel

מכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון

© מכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון

סיוון התשפ"ז | יוני 2026

טל': 02-940-6060 | www.jiss.org.il | info@jiss.org.il

facebook.com/JissDigital | twitter.com/JISS_Israel